

Madonna met heiligen Jacobus de Meerdere en Filippus (?)

Pieter II Claeissens
1569

Olieverf op doek, 110 × 88,5 cm
Berlijn, Staatliche Museen zu
Berlin, Gemäldegalerie, II.206

Inscripties: '1569' (links onder);
'XV C LXIX' (rechts onder).

Herkomst: Collectie Edward Solly;
verworven door de Gemäldegalerie,
Staatliche Museen Berlin in 1821.

Literatuur: Berlijn 1921, 614, 635;
Clemen 1923, 27-28; Kunze 1931,
609, 658; De Vos 1979, 111; Brugge
1998, II, 151.

Lancelot Blondeel introduceerde in de jaren 1520 gouden, rijkelijk gedecoreerde architecturale elementen in zijn schilderijen en wellicht ook in de togen die hij maakte voor de Blijde Inkomsten. De architectuur die diende als een artificiële troon voor heiligen of werd toegepast om de achter-eenvolgende episodes uit heiligenlevens als een stripverhaal te kunnen vertellen, werd nog enkele decennia na Blondeels overlijden nagevolgd.¹ Ook dit werk uit de Gemäldegalerie in Berlijn past in deze traditie.² De Madonna zetelt op een troon hoog boven een landschap waarin een oogstscène te zien is. Haar zontje leunt tegen haar en slaat zijn armpje om haar hals. Links staat een heilige in blauw gewaad met een stok, hij kijkt en gebaart naar Maria en haar kind. Rechts is een heilige met kruisstaf verzonken in een boek. Zij worden over het algemeen geïdentificeerd als de heilige Jacobus de Meerdere, met pelgrimsstaf en breedgerande hoed met schelpen, en Jacobus de Mindere. Vooral de identificatie van de laatste blijkt problematisch te zijn, want hij beschikt niet over de kenmerken om hem aldus te identificeren. Volgens de iconografische traditie was Jacobus de Mindere de broer van Jezus en leek hij daarom op hem. Bovendien werd hij meestal afgebeeld met een knots en niet met de kruisstaf zoals hier het geval is. De kruisstaf en het boek waren wel attributen van de apostel Filippus, die bovendien als man van middelbare leeftijd met volle baard wordt voorgesteld. Het is dan ook waarschijnlijker dat hij het is die op dit schilderij weergegeven is. Voorlopig leverde de combinatie van deze twee heiligen nog geen valabele veronderstellingen over de opdrachtgevers van dit schilderij op.

In 1929 werd dit werk voor het eerst toegeschreven aan Antonius Claeissens. Dirk de Vos achtte die toeschrijving echter onmogelijk omdat Antonius toen nog geen meester was, en schreef het werk aan Pieter I toe.³ Het recente onderzoek naar de werkplaats van de Claeissens heeft duidelijk gemaakt dat de zonen ook vóór hun meesterschap al (onderdelen van) opdrachten uitvoerden.⁴ Dit schilderij vertoont opvallende gelijkenissen in

compositie en uitvoering met een doek van Pieter II waarop de heiligen Jacobus de Meerdere, Bavo en Willibrordus afgebeeld staan (cat. 53), en maakt een toeschrijving van het Berlijnse doek aan hem aannemelijker. Naast de vergelijkbare compositie van drie heiligen in een gouden architectuur is een analogie te vinden in de doorkijk onderaan, waar in beide schilderijen landbouwscènes zijn weergegeven.

Hoewel de architectuur van het Berlijnse schilderij op het eerste gezicht door het minder extensieve gebruik van ornamenten rondom de kroonlijsten, classicistischer overkomt, zijn er in de details veel overeenkomsten te bespeuren. De zuilen links en rechts vooraan in beide schilderijen hebben dezelfde opbouw, met een basement en een Korintische zuil met trigliefen waarvan het onderste deel is versierd. Zowel het basement als de zuil zijn met dezelfde grotesken beladen. Ook de putti met trompet in de kroonlijst volgen hetzelfde model. Het is duidelijk dat er voor beide schilderijen teruggerepen werd op hetzelfde arsenaal aan voorbeelden. De uitvoering van deze gouden ornamenten lijkt in het Berlijnse schilderij, met name in de figuurtjes, iets moeizamer. Dat kan duiden op een andere hand in deze gouden zones, maar ook op minder ervaring van de kunstenaar in het aanwenden van deze techniek – het Berlijnse schilderij is immers vijf jaar eerder gedateerd. De schildertechniek lijkt in details van de Madonna en de heiligen ook iets harder en schematischer, maar laat zich verder vergelijken met Pieter II's schildertoets. Een nauwkeurige vergelijking op de tentoonstelling tussen de twee werken moet de mogelijkheid bieden de relatie tussen beide werken beter te kunnen definiëren. –AVO

1. Zie Anoniem Brugs, *Twee luiken met de taferelen uit de legende van de heilige Joris*, 0000.GRO0214.1; Anoniem, *Geboorte van Onze-Lieve-Vrouw*, 0000.GRO0219.1; navolger Lancelot Blondeel, *Legende van de heilige Joris*, 0000.GRO0215.1, alle Brugge, Groeningemuseum.
2. Clemen 1923, 28.
3. Het werk uit Berlijn werd, analoog aan het schilderij uit de collectie van het Groeningemuseum, in de museumcatalogi eerst omschreven als in de trant van Lancelot Blondeel (Berlijn 1921, 614), later toegeschreven aan Antonius Claeissens (Berlijn 1929, 169). De toeschrijving aan Pieter I Claeissens gebeurde pas veel later (De Vos 1979, 111).
4. Zie de bijdrage van Dewilde en Van Oosterwijk in dit volume.